

<https://doi.org/10.15407/uhj2025.04.182>
УДК 94(477)(930)“1918”

Руслан ПИРІГ

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
ruslan_pyrig@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6232-210X>

СПОГАДИ НАЧАЛЬНИКА ШТАБУ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО Б. СТЕЛЛЕЦЬКОГО ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО: СПРОБА СУЧАСНОЇ ВЕРИФІКАЦІЇ

Мета — аналіз тексту спогадів генерала Б. Стеллецького для визначення вірогідності наведених фактичних матеріалів, оцінок історичних подій і постатей. **Методологічну основу** становлять принципи історизму, неупередженості. Застосовуються методи логічного, текстологічного, порівняльного аналізу, а також проблемно-хронологічний, персоніфікаційний. **Наукова новизна** визначається першою в українському джерелознавстві спробою верифікації мемуарів одного з найвищих посадовців гетьманської адміністрації. Висвітлюється бачення мемуаристом історичної долі українців, відносин їх із росіянами, подій на українських землях після краху Російської імперії, оцінки провідних діячів революційної доби. **Висновки.** Автор спогадів, виходячи з власних монархічних переконань, доводив іманентну бездержавність «хохлів», закономірність панування над ними «москалів», уникав термінів «Україна», «Центральна Рада», «УНР», «українці», спрощував їхню боротьбу за власну державність, досить суб'єктивно й суперечливо подавав політичні портрети лідерів Української революції, вважаючи, що вони ввійдуть в історію

Цитування: Пиріг Р. Спогади начальника штабу гетьмана Павла Скоропадського Б. Стеллецького як історичне джерело: спроба сучасної верифікації. *Український історичний журнал*. 2025. № 4 (583). С. 182—199. <https://doi.org/10.15407/uhj2025.04.182>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Росії «сепаратистами», «руйнівниками держави». Використання спогадів Б.С. Стеллецького як історичного джерела вимагає вдумливого підходу й невідмінної верифікації наведених фактів та оціночних суджень.

Ключові слова: Б. Стеллецький, соціалісти-революціонери, Тимчасовий уряд, П. Скоропадський, С. Петлюра, М. Грушевський, В. Винниченко.

Із проголошенням незалежності України, демократизацією суспільного життя, посиленням інтересу до історичного минулого розпочався активний процес актуалізації історичних джерел. Оскільки реалізація археографічних проєктів інституційного рівня вимагала більших зусиль і часу, то першопочатковим стало перевидання матеріалів особового походження — мемуарів, щоденників, епістолярію тощо. За цих умов новітня українська історіографія отримала запит на вироблення сучасних теоретичних та методологічних засад використання історичних джерел. З'явилися праці Я. Калакури, С. Макарчука, С. Павленко та ін. [1—3]. Ці напрацювання були узагальнені у ґрунтовному виданні «Історичне джерелознавство» [4]. Автори визначили / уточнили предмет, об'єкт, завдання, методологічні принципи й місце джерелознавства в історичній науці. У пропонованій ними схемі класифікації джерел виокремлено документи особового походження — мемуари (спогади), щоденники, записки, листування, автобіографії, сповіді тощо.

Саме перевидання мемуарної спадщини українських державних і політичних діячів революційної доби 1917—1921 рр., створеної в міжвоєнний період (спогади М. Грушевського, В. Винниченка, П. Скоропадського, Д. Дорошенка, М. Галагана, І. Мазепа, П. Феденка та ін.), розпочало цей процес [5—9]. Окрему групу перевиданої спадщини становлять спомини військових діячів того часу — М. Омеляновича-Павленка, В. Петріва, М. Капустянського, Н. Махна, Ю. Тютюнника [10—14].

Матеріали цих видань стали потужним інформаційним джерелом для новітньої української історіографії, розширили межі академічного дискурсу, були використані при підготовці наукових монографій, статей, конференцій, в історичній публіцистиці. Природний суб'єктивізм документів особового походження вимагав обґрунтування теоретичних засад вивчення мемуарної літератури [15, с. 152—161; 16, с. 66—104; 17, с. 31—39; 18, с. 148—153; 19, с. 31—58; 20, с. 243—264]. Новітню класифікаційну схему історичних джерел подав Г. Папакін у ґрунтовній енциклопедичній статті. Характеризуючи документи особового походження, автор наголосив, що «мемуари та щоденники цілком суб'єктивні, в них відбилися особиста думка автора, позиція певної групи населення, до якої він належав, стану, класу тощо»¹.

Інакшим був процес актуалізації мемуарів тих учасників революційних подій в Україні, чії світоглядні переконання привели їх до проросійського емігрантського середовища в міжвоєнній Європі. Насамперед ідеться про представників еліти гетьманської держави — міністрів В. Колокольцова, І. Черниша, В. Рейнбо-

¹ Папакін Г.В. Писемні джерела. *Енциклопедія історії України*. Т. Україна — українці. Кн. 2. Київ, 2019. С. 24—32.

та, М. Чубинського, урядовців М. Могилянського, В. Ауербаха, Р. Будберга, генералів Б. Стеллецького, В. Мустафіна, П. Залеського, С. Гребенщикова та ін., котрі після падіння гетьманату пішли на цивільну чи військову службу до Збройних сил Півдня Росії, а потім опинилися в еміграції. На початку 1920-х рр. вони намагались осмислити події революції та «громадянської війни» в Росії, власне місце в їх перебігу. Тільки деяким із них удалося тоді опублікувати свої роздуми, зокрема заступникові міністра торгівлі та промисловості В. Ауербаху, заступникові державного секретаря М. Могилянському, міністрові юстиції М. Чубинському [21, с. 5—38; 22, с. 134—186; 23, с. 268—310].

Більшість рукописів провідних діячів гетьманату відклались у Російському закордонному історичному архіві у Празі (РЗІА) — найбільшому сховищі матеріалів російської еміграції в Європі. В 1928 р. він став частиною архівної системи Чехословаччини, а після звільнення Праги від нацистів був «подарований» чехословацьким урядом Радянському Союзу (575 фондів). Насправді ж цей документальний комплекс комуністичний режим попросту «вилучив» для «оперативно-чекістського опрацювання» з метою пошуку давніх і нових «ворогів». Десятиліттями документи перебували на спеціальному зберіганні у Центральному державному архіві Жовтневої революції СРСР (ЦДАЖР). У добу хрущовської «відлиги» частину справ передали до інших архівів, зокрема 1964 р. ЦДАЖР УРСР (нині ЦДАВО України) отримав рукопис мемуарів генерала Б. Стеллецького — начальника штабу гетьмана П. Скоропадського.

Автор спогадів

Борис Семенович Стеллецький (23 серпня 1872 — 25 лютого 1939 рр.) — офіцер російської армії, випускник Академії генерального штабу. Службу проходив на штабних посадах, зокрема при штабі Київського військового округу. В 1909—1911 рр. був редактором часопису Київського відділу Російського військово-історичного товариства «Военно-исторический вестник» (Київ). Автор статей «Польсько-козацька війна з Туреччиною 1621 р.», «Замок у Клевані», «Родовід вельможних князів дому Рюрика». Учасник Першої світової війни (начальник військових сполучень Дунайської армії Румунського фронту). Бойових нагород не мав.

Із 27 червня до 24 жовтня 1918 р. — начальник штабу гетьмана України П. Скоропадського, генерал-хорунжий. На цій посаді замінив генерала В. Дашкевича-Горбачького, який не порозумівся з урядом. Себе Б. Стеллецький позиціонував як «ставленика найближчих друзів Скоропадського і Палтова» [25, с. 689]. Однак пізніше гетьман у спогадах визнавав, що призначення Б. Стеллецького було великою помилкою [24, с. 214]. Дослідники діяльності гетьманської адміністрації стверджують, що саме йому вдалося регламентувати функціональні обов'язки структурних підрозділів штаб-квартири і стати однією з найвпливовіших фігур в оточенні очільника держави. Мав сталі проросійські монархічні погляди, рішуче виступив проти українізації Кабінету Міністрів під час жовтневої урядової кризи та звільнення з в'язниці С. Петлюри (що, до речі, вважав головною причиною своєї відставки [25, с. 747]).

Життєвий шлях Б. Стеллецького після падіння гетьманату був типовим для російського офіцерства. Служив у Збройних силах Півдня Росії, наприкінці 1920 р. евакуювався з Севастополя, осів у Белграді, куди дісталися його сини. Емігрантський період його життя незнаний. Доля родини виявилася драматичною. Дружина Олена Федорівна, здібна вокалістка й випускниця Петербурзької консерваторії, залишилася в Києві через хворобу доньки Ксенії. Якийсь час намагалася концертувати, давати уроки співу, але дуже бідувала й у 1931 р. покінчила життя самогубством. Ксенія Борисівна була освіченою людиною, знала вісім іноземних мов. Вийшла заміж за перекладача та видавця Петра Чикаленка, сина відомого українського діяча й мецената. Її чоловік потрапив під репресії, був засуджений і в 1928 р. помер у Курській пересильній тюрмі. Сам Б. Стеллецький пішов із життя в лютому 1939 р. в Белграді [26, с. 84—101].

Мемуари Б. Стеллецького

Спомини одного з найближчих співробітників гетьмана П. Скоропадського, посвяченого в деталі відносин глави держави з німецьким командуванням, урядом, опозицією, взагалі у життя гетьманського палацу, становлять досить цінне, хоч і суперечливе історичне джерело. Написані вони в Белграді й датовані жовтнем 1923 р. Потрапили до РЗІА у Празі не випадково, оскільки генерал був одним із представників архіву в тодішній столиці Королівства Сербів, Хорватів і Словенців. Рукопис готувався до друку. У вересні 1926 р. його рецензував член ради архіву історик В. М'якотін, а у грудні на засіданні ради установи про них доповідав завідувач відділу документів О. Ізюмов [24, с. 194, 198]. Однак спогади так і залишилися в рукописному вигляді. У грудні 1964 р. були передані з Москви до ЦДАЖР УРСР, зберігались у спецфонді, розсекречені у червні 1990 р.

Спогади Б. Стеллецького досить великі — понад 300 арк. Текст структурований, має вступ, кілька тематичних блоків: життя й діяльність П. Скоропадського як гетьмана; уряд тих часів; військове міністерство; церковне питання в Україні; діяльність С. Петлюри та В. Винниченка; останні дні гетьманату. Очевидно, автор хотів надати своїм споминам певного історико-дослідницького формату. Вступ датований жовтнем 1923 р., що означає їх завершення саме у цей час у Белграді. Оповідь ведеться від першої особи. Авторський рукопис із правками зберігається в Києві². Вперше спогади повністю опубліковані 2014 р. [25, с. 638—752].

Дослідження мемуарів Б. Стеллецького ставить двоєдине завдання: аналіз авторських текстів і верифікація вірогідності викладених фактів, характеристик, оцінок історичних подій та постатей. Безперечно, рамки цієї статті не дозволяють детально розглянути кілька сотень сторінок складного наратива, тому обмежимося вивченням тих авторських візій, які стосуються «України», «малоросів», їх походження, місця в Російській імперії, відносин «хохлів» і «москалів», а також Центральної Ради та її лідерів, інших політичних діячів [25].

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 4547. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1—170; Спр. 2. Арк. 1—135.

Українська історіографія про Б. Стеллецького представлена лише кількома працями, що можна пояснити тривалою недоступністю спогадів. Насамперед це студії П. Гая-Нижника, присвячені діяльності особистого штабу гетьмана, його начальників, зокрема й Б. Стеллецького [27, с. 175—183; 28, с. 45—56; 29, с. 162]. Відомості зі спогадів генерала про формування гетьманської армії наводяться у працях Ю. Каліберди [30; 31, с. 85—93]. Розвідку про діяльність Б. Стеллецького як члена Київського відділення Імператорського військово-історичного товариства в 1909—1911 рр. опублікувала Л. Федорова [32, с. 263—274]. Короткі відомості про нього подано в окремих довідкових виданнях [33, с. 844—845; 34, с. 188—189].

У своїх спогадах Б. Стеллецький відносить себе до «російських біженців», які ставилися до «України» байдуже або негативно й бажали знати тільки «Велику Росію». Тодішні видання географічних атласів і статистичних збірників у Франції, Англії, Німеччині, Австрії ділили Росію на частини, причому одну з них називали «Україною» — автор обурювався тим, що відтепер «навіть учні народних шкіл Заходу будуть учити, що існує окрема країна, яку називають “Україною”» [25, с. 639].

Довести зворотне стало одним зі спонукальних мотивів підготовки спогадів, хоч їх мета задекларована вповні об'єктивістські: не наводити ніяких доказів ані для захисту, ані для заперечення України. Автор акцентував кілька важливих, на його погляд, принципів історієписання: «літописець» не повинен мати «фальшиве авторське самолюбство»; має точно й об'єктивно передавати характеристики та ідеологію особи, не вдаючись до критики та викладу своїх міркувань; відтворювати події з фотографічною точністю, пишучи лише про те, свідком чого був особисто. Б. Стеллецький також пояснював, чому в його спогадах немає жодного посилання на документи: «багатий, старанно підібраний матеріал залишився в радянській Росії» [25, с. 644—646].

Слід зауважити, що попри задекларовані хронологічні межі мемуарів — «від Грушевського до Петлюри», тобто від Центральної Ради до Директорії — автор робив історичні екскурси у часи царя Олексія Михайловича, гетьмана Богдана Хмельницького, Переяславської ради, в добу Петра I й Івана Мазепи, доводячи бездержавність українського народу. Визначаючи територіальні межі описуваних подій, він підкреслював, що «відбувалися вони на незначній частині території великої Російської імперії, а саме на її південно-західній частині, *так званій України*» (курсив мій — *Р. П.*) [25, с. 645].

Спогади Б. Стеллецького містять чимало суперечливих, контрверсійних тверджень. Так, в іншому контексті він характеризував Україну як «багату й колись самостійну країну, колиску всієї держави Російської та незаперечне джерело, яке до останнього часу живило Північ своєю високою культурою». Наголошував, що «невдячний чиновницький Петербург» забороняв українські видання, театр, вивчення у школах «малоросійської мови», а «народний поет і борець Шевченко вважався небезпечнішим за Пугачова й Разіна» [25, с. 698].

Примітні уявлення Б. Стеллецького про національні риси українця та росіянина: «Хохол себелюбний, волелюбний, але до крайнощів ледачий, у той час як москаль

старанний, працелюбний і винахідливий». Тому «москаль» у більшості випадків виступає елементом, який експлуатує «ледачого хохла». На думку автора, особливої ворожнечі між «хохлами» й «москалями» не спостерігалось [25, с. 658]. А вже в іншому місці він писав про «штучно створену» російським чиновництвом ворожнечу між «хохлою» і «москалем» [25, с. 698]. Удаючись до історичних екскурсів, Б. Стеллецький стверджував, що «між Київською Руссю й Московським царством ніколи не було збройної боротьби. Ці два слов'янських племені за свою тисячолітню історію не знаходили підстав ворогувати між собою». Вважав незаперечною істиною, що вони один без одного існувати й бути сильними не могли [25, с. 727].

Про державні символи УНР генерал писав, що населенню «жовто-голубі» прапори відразу стали «ненависними», а коли прийшли більшовики і зняли їх, то це «багатом принесло відчуття внутрішнього задоволення». Що ж до тризуба, автор сприймав його як «знак диявола» [25, с. 657].

Досить промовистим було абсолютно негативне ставлення мемуариста до Української Центральної Ради та її лідерів. Він жодного разу не вжив офіційної назви цього представницького органа (як, до речі, й УНР). Зокрема писав: «Група українців, які організувалися в Києві, посилає в Брест-Литовськ своїх делегатів для участі в переговорах про мир» [25, с. 647]. Б. Стеллецького зовсім не дивував той факт, що цих «делегатів» визнали дипломати центральноєвропейських імперій, уклавши з «групою українців» перший в історії Великої війни 1914—1918 рр. міждержавний мирний договір.

У подібному ж зневажливому тоні зображені у спогадах і лідери Української революції. Щоправда, мемуарист не посягав на науковий авторитет М. Грушевського, проте досить упереджено пояснював причини його антиросійської налаштованості. Б. Стеллецький як виходець із генеральської родини наголошував, що М. Грушевський — «син дрібного чиновника з Облaсті Війська Донського» [25, с. 648]. Насправді ж батько майбутнього голови УЦР Сергій Федорович був відомим у Росії педагогом, директором народних училищ Ставропольської губернії й Терської області, мав чин дійсного статського радника, який прирівнювався до звання генерал-майора [35, с. 33—45]. Опозиційність М. Грушевського до Російської імперії мемуарист пояснював доволі примітивно — бажанням «жорстоко мстити» за переслідування петербурзьким чиновництвом його вчителя В. Антоновича, що й змусило, мовляв, «кинутися у крайнощі» [25, с. 650].

Розлого та натхненно описував генерал невадалу спробу М. Грушевського посісти посаду професора Київського університету, куди той відправив «цілу підводу своїх виданих праць», але рада університетських професорів відхилила його кандидатуру й обрала зовсім невідомого молодого претендента, тож начебто саме тоді М. Грушевський остаточно вирішив залишити Росію та прийняв запрошення Львівського університету [25, с. 651]. Тут, як бачимо, суцільна плутанина. Насправді М. Грушевський очолив кафедру української історії у Львові після захисту магістерської дисертації в 1894 р., а події з недопущенням його на кафедру російської історії в Києві відбулися в 1907—1908 рр., коли вчений виношував плани перенесення своєї діяльності до Наддніпрянської України [36, с. 220—221].

Б. Стеллецький писав, що у Львові М. Грушевський із метою ще більше «відмежуватися» від Росії «винайшов нову українську мову», котра була сприйнята інтелігенцією, але не зустріла співчуття серед нижчих прошарків населення, яке й надалі вважало себе «або галичанами, або росами чи малоросами» [25, с. 652]. Очевидно, генерал не був знайомий із численними працями М. Грушевського з мовного питання та захисту української мови [37, с. 382—397].

Характеризуючи В. Винниченка як обдарованого белетриста, Б. Стеллецький підкреслював, що той абсолютно негативно ставився до «малоросійської» музики, сцени, поезії. Автор спогадів не помічав алогічності своїх тверджень: чому успішний драматург мав не любити український театр, у репертуарі якого його п'єси займали левову частку, який приніс йому європейську популярність і чималі статки? І вже щоб остаточно огудити В. Винниченка, додав, що в молодості той, мовляв, «занедужав на погану хворобу, яка позначилася на мозку» [25, с. 652].

Голова Ради Народних Міністрів УНР В. Голубович і без Б. Стеллецького зажив недоброї слави серед сучасників, але генерал виводив, як він писав, «Голубовського» і студентом, і креслярем, і молодшим техніком одного з тилкових військово-шляхових управлінь [25, с. 655—656]. Та за звичкою додавав «компрогат»: нібито при призначенні до Генерального Секретаріату УЦР В. Голубович просив дозволу свого безпосереднього начальника обійняти посаду й отримати безплатний залізничний квиток, а ставши прем'єром — відмовився його прийняти. Насправді ж В. Голубович — випускник політехнічного інституту, дипломований інженер-залізничник, у 1916—1917 рр. начальник відділу водних, шосейних і ґрунтових шляхів Румунського фронту. Хоч прем'єрство його, дійсно, виявилось невдалим [38, с. 45—74].

Однак найдетальніше Б. Стеллецький описував постать С. Петлюри, наголосивши, що його необхідно поставити цілком окремо, оскільки той був «одним з ідейних соціал-революціонерів, який не боявся щось втратити, міг повести за собою» [25, с. 736], або зі ще поважнішої причини — «значно перевершив Скоропадського своїм організаторським талантом, і можна лише щиро пошкодувати, що не він у той час був гетьманом» [25, с. 737]. Дещо парадоксально, але С. Петлюра зображений у привабливішому світлі, ніж М. Грушевський, В. Винниченко, В. Голубович і навіть П. Скоропадський, адже сам Б. Стеллецький визнавав, що йому «довелося залишити свою посаду через небажання підкоритися вимозі звільнення Петлюри» [25, с. 747]. Тут генерал суперечив сам собі: якщо він так високо цінував С. Петлюру, то навіть опирався його звільненню з в'язниці, тим більше ціною втрати посади?

Генерал продемонстрував цілковиту необізнаність із біографією С. Петлюри, подав її вкрай схематично. Молодий «малорос», виходець із бідної родини, схильний захоплюватися, закоханий у свою Батьківщину, потрапляє в Петрограді у середовище «малоросійствующих вельмож», котрі через неробство й задля оригінальності створили там свій гурток. Але для «бідного бухгалтера, яким у той час був Петлюра, це стало метою і смислом життя» [25, с. 653].

Насправді відомо про два петербурзьких періоди життя С. Петлюри: 1906 і 1908—1911 рр. Він приїздив до столиці після участі в антиурядовій діяльності

на Полтавщині, Кубані, після перебування у Львові, маючи досвід пропагандистської, журналістської та редакторської роботи. Про його перебування в Москві Б. Стеллецький узагалі не згадував [39, с. 112—126].

Складний процес формування світогляду й політичних поглядів С. Петлюри мемуарист подавав спрощено: «Поет у душі, філософ-мрійник Петлюра створює собі цілу українську ідеологію» [25, с. 653]. Далі він цитував кількаторінковий фрагмент нібито тексту С. Петлюри про історичну долю «України» від польського панування й до оголошення Тимчасовим урядом вільного вибору кожним народом своїх правителів. І саме тут С. Петлюра ставить питання: чи не час «уважати договір царя Олексія Михайловича з гетьманом Богданом Хмельницьким таким, що втратив значення й силу?» [25, с. 655]. З цією ідеологією він розвиває колосальну діяльність, спираючись на духовенство, вчителів, кооперативи. Але почався більшовицький наступ і через відсутність у соціалістів-революціонерів іншого лідера С. Петлюра перебирає на себе роль військового керівника [25, с. 655].

Для біографічних наративів Б. Стеллецького характерне ігнорування хронології подій. Наприклад, про діяльність С. Петлюри на чолі Українського генерального військового комітету й Генерального секретарства військових справ він не згадував, але вважав, що, незадоволений урядом М. Грушевського, С. Петлюра вийшов з його складу та взяв на себе роль голови з'їзду земських управ. Уточнимо, що вийти його змусили з уряду В. Винниченка у грудні 1917 р., а головування у Всеукраїнському земському союзі — це події квітня 1918 р. Потім ідеться про відступ «соціалістів-революціонерів» до заходу Волині на початку лютого 1918 р., де вони згурпувалися навколо С. Петлюри, а головно генерала К. Прісовського. Дійсно, і С. Петлюра на чолі Гайдамацького коша Слобідської України, і К. Прісовський з Окремою Запорізькою бригадою склали кістяк українських військ, які разом із дивізіями союзників звільняли Україну від більшовиків. За домовленістю з німецьким командуванням першими вступили в Київ. Однак наступні твердження автора спогадів уже далекі від дійсності — «за ними йшли невеликі частини німців, які фактично не брали участі в цій боротьбі» [25, с. 659]. Після цього виникає питання: чим займалися десятки німецьких дивізій і яка їх роль у звільненні України від більшовиків? Вичерпну відповідь на нього дають сучасні німецькі й австрійські історики [40—41].

Керуючись переконанням, що «хохли й москалі між собою ніколи не воювали» [25, с. 727], Б. Стеллецький першу та другу російсько-українські війни 1918—1919 рр. називав «наступом більшовиків на Південно-Західний край», хоч і розрізняв події — «їх тепер заведено називати “першими більшовиками” на відміну від “других”, які з'явилися після Директорії Петлюри» [25, с. 658].

Б. Стеллецький у споминах демонстрував абсолютну необізнаність із розкладом партійно-політичних сил в Україні 1917 р. Для нього М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, В. Голубович — соціалісти-революціонери, але не за належністю до УПСР (насправді В. Винниченко й С. Петлюра були лідерами УСДРП), а як адепти соціалістичної ідеології. Про жодну з провідних українських партій — соціал-демократів, соціалістів-федералістів, соціалістів-самостій-

ників — не йдеться. Він уважав, що в Києві дуже легко організувався окремий український уряд, позаяк Тимчасовий уряд скасував владу на місцях і дозволив населенню заповнювати адміністративні місця виборними особами [25, с. 647].

На думку автора спогадів, саме в такий спосіб на київській політичній сцені з'явилася «соціал-революційна» організація, яка захопила всю владу у свої руки. Очевидно, такою Б. Стеллецькому представлялася Українська Центральна Рада, хоч її офіційної назви він жодного разу не вжив. Ані про складні відносини з Тимчасовим урядом, ані про універсали також не згадав. А щодо М. Грушевського, то він, мовляв, «майже насильно, за волосся був притягнутий як націоналіст українського гатунку» [25, с. 648]. Насправді ж учений був переконаним і послідовним українським патріотом, щоправда з неподоланими федералістськими поглядами навіть після проголошення самостійності УНР. До жодної з політичних партій, представлених у Центральній Раді, не належав, але підтримував найбільшу з фракцій — соціалістів-революціонерів.

І, нарешті, підсумкова оцінка діяльності М. Грушевського й В. Винниченка як взірць генеральської «аналітики»: «Взагалі ці дві особи здійснювали багато галасу, але ні користі, ні шкоди не робили. І в період українського уряду нічим себе не проявили» [25, с. 653]. Цей пасаж викликає питання: таких висновків Б. Стеллецький дійшов через необізнаність із тогочасними подіями в Україні чи свідомо фальсифікував їх з огляду на переконання про «споконвічну» бездержавність «України»? На наш погляд, саме друге.

Служачи у транспортному відділі штабу Румунського фронту, був свідком українізації окремих з'єднань, до чого ставився упереджено: «якась група нікому невідомих дотепер осіб у Петрограді порушує питання про українізацію частини армії» [25, с. 646]. На його думку, першим було українізовано корпус генерала П. Скоропадського. Поза сумнівом, Б. Стеллецький знав і про створення на базі Південно-Західного й Румунського фронтів Українського фронту, командувачем якого генеральний секретар військових справ С. Петлюра призначив його шефа генерала Д. Щербачова. До того ж із кінця 1917 р. він мешкав у Києві, тож не мав уявлення про діяльність Центральної Ради й уряду УНР просто не міг. Примітно, що заходи німецького командування з організації повалення української влади у квітні 1918 р. мемуарист описував досить детально та загалом об'єктивно. Поза сумнівом, Б. Стеллецький цілком свідомо уникав висвітлення процесу створення української державності, применшував роль її лідерів.

Хоча в іншому контексті автор мемуарів усупереч попереднім твердженням писав: «Грушевський і Петлюра довго ще залишаться особистостями, про яких багато будуть говорити. Їхня українська ідеологія залишить глибокий слід в історії Росії як виправдання сепаратистських устремлінь й інших частин Російської імперії» [25, с. 727]. Цілком очевидно, що для Б. Стеллецького вони насамперед «сепаратисти», руйнівники російської держави.

В розлогіх і несистемних спогадах можна знайти й міркування щодо українських діячів революційного періоду, які вже ближчі до дійсності. Очевидно, ієрархічний ряд їх він вибудовував свідомо: «Петлюра, Грушевський, Дорошен-

ко, Винниченко, Макаренко [...] усі вони були об'єднані ідеєю відновлення своєї Батьківщини — це було їх перше й основне завдання, на ньому всі вони сходились, але далі вже почалося розходження, [...] утворилися дві течії: сепаратистична й федералістична» [25, с. 734].

Автор також виділяв дві організації: «Батьюшковці — чисто націоналістична і Протофіс — чисто космополітична» [25, с. 736]. Під «батьюшковцями» він вочевидь мав на увазі військове товариство «Батьківщина», яке об'єднувало патріотично налаштованих українських офіцерів і перебувало під впливом партії соціалістів-самостійників. Його провідні члени генерали О. Греков, О. Осецький, В. Павленко та інші фактично були в опозиції до гетьманської влади й восени 1918 р. підтримали Директорію. Щодо Протофісу, то це корпоративно-власницьке об'єднання промислово-фінансових організацій, яке орієнтувалося на відродження єдиної Росії. Оскільки у промисловості була значна частка іноземного капіталу, то, на думку генерала, Протофіс мав ознаки космополітизму. Тим більше, що його лідери — князь О. Голіцин, граф О. Бобринський, М. фон Дітмар, А. Добрий — аж ніяк не пов'язували поняття «Вітчизна» з Україною.

Генерал Б. Стеллецький був переконаним монархістом і не приховував у спогадах свого негативного ставлення до міністрів-кадетів, які складали більшість гетьманського уряду. А щодо їхнього лідера П. Мілюкова він демонстрував ще й цинічний антисемітизм: «Цей жалюгідний політичний доктринер був смішним у своєму боягузстві та, хоч за своїм родоводом уважався слов'янином, але на вдачу був дуже схожим на чистокровного Ізраїля, так що навіть була можливість припустити, чи не потрапила випадково в нього кров цього племені через гріх його матері» [25, с. 749]. Насправді це гротескно-принизливе зображення постаті П. Мілюкова далеко від його реальної ролі у справах Української Держави. По-перше, він зовсім не був доктринером. У 1918 р. здійснив політичний дрейф від палкого антантиста до германофіла, а після поразки Німеччини знов став адептом держав Згоди. По-друге, «жалюгідного» діяча приймали генерал В. Гренер і посол А. Мумм, зацікавившись його ідеєю можливого протекторату Німеччини над Росією.

П. Мілюков мав досить великий вплив на членів гетьманського уряду. Міністри-кадети щотижня збиралися на засідання в голови управи Д. Григоровича-Барського. Тут обговорювалися нагальні питання державного життя та викристалізовувалася позиція, яка зобов'язувала виступати в уряді досить згуртовано [42, с. 100—102, 110]. Особливо яскраво це виявилось під час жовтневої кризи. Б. Стеллецький учергове суперечив самому собі й визнавав, що «мілюковські наради відразу подіяли на мирне життя Ради міністрів. Ярі кадети, окрилені своїм учителем, стали наполягати на проведенні повної кадетської програми». Таке твердження не відповідає характеристиці «жалюгідного боягуза» [25, с. 749].

Ще один сюжет зі спогадів Б. Стеллецького заслуговує на особливо прискіпливу увагу, оскільки спотворює картину взаємин П. Скоропадського й німецьких військово-дипломатичних кіл в Україні після вересневого візиту гетьмана до Берліна. Окремі українські дослідники, прийнявши на віру записки генерала, впевнено стверджують, що внаслідок зустрічі очільника Української Держави з імператором

Вільгельмом II ставлення німецьких представників у Києві до П. Скоропадського стало майже раболіпним [29, с. 162]. Процитуюмо мемуариста: «Після того, як у Берліні німецькому послу А. фон Мумму в імператорській ложі театру було вказано сидіти за спиною гетьмана, його раніше зверхній тон змінився на лагідний» [25, с. 704—705].

Насправді нічого подібного не сталося. Посол А. Мумм уважав посаду гетьмана чимось середнім між президентом і монархом та ніколи публічно не допускав зверхнього ставлення до П. Скоропадського. Саме він рекомендував МЗС Німеччини форму звертання до гостя — «ясновельможний» — під час державного візиту. Змінити своє ставлення до нього він не міг фізично. Наприкінці свого перебування в Берліні П. Скоропадський 15 жовтня 1918 р. дав бенкет на честь В. Гренера й А. Мумма, де посол аж ніяк не міг виявити неповагу до господаря. Саме того дня він розпрощався з гетьманом і більше в Україну не повернувся, пішов у відпустку, а потім подав у відставку.

Призначений після вбивства фельдмаршала Г. Айхгорна командувачем німецьких військ генерал Г. Кірхбах постійно перебував у своїй штаб-квартирі у Вільні. Останній приїзд до Києва відбувся 1 вересня 1918 р., коли він був присутній на параді сформованої в Німеччині з військовополонених-українців Сірожупанної дивізії. За кілька днів П. Скоропадський поїхав до Німеччини, а Г. Кірхбах відбув до своєї ставки. В Київ він повернувся тільки у середині жовтня й мав нагоду тепло привітати гетьмана на прийомі в оберкомандо. Наступного разу Г. Кірхбах прибув до Києва для завершення евакуації німецьких військ наприкінці грудня 1918 р., коли санітарний поїзд уже віз П. Скоропадського під виглядом пораненого німецького солдата в Берлін. Тільки у середині січня 1919 р. він з оберкомандо через Брест виїхав до Німеччини.

Генерал В. Гренер не допускав зверхнього ставлення до П. Скоропадського, оскільки в особі гетьмана бачив рівного собі у військовому статусі: обидва генерал-лейтенанти, обидва командували корпусами. Німецький генерал — виходець із середнього класу, вихований у традиціях пруського ієрархізму, поважав шляхетне походження й належність гетьмана до почту колишнього російського імператора. В повоєнних спогадах він відзначав, що йому особисто П. Скоропадський був симпатичний, а «в усіх німецьких діячів, з якими він спілкувався, викликав увагу й повагу. Він був надійний і чесний» [43, с. 400].

Після від'їзду П. Скоропадського з Німеччини В. Гренер залишався в Берліні аж до початку жовтня і став свідком важливих політичних змін: канцлером було призначено ліберала Максиміліана Баденського, до кабінету ввійшли соціал-демократи, новим міністром закордонних справ став В. Зольф, військовики втратили вплив на визначення зовнішньої політики. За цей час лідери очолюваного В. Винниченком Українського національного союзу знайшли підтримку з боку лівих у Райхстагу. Нові директиви МЗС щодо України різко дисонували з дружньою атмосферою нещодавнього візиту П. Скоропадського. Вони мали абсолютно імперативний характер: дати вказівку гетьманові про українізацію уряду, при цьому він має спиратися на УНС, який у майбутньому повинен стати Національними зборами; видалити з України «великоросійські елементи» й агентів Антанти; Україна повинна офіцій-

но попросити залишити німецькі війська; для реалізації цих заходів до Києва прибуде спеціальна місія на чолі з соціал-демократом А. Зюдекумом. Ба більше, МЗС Німеччини планувало на прохання українських соціалістів відкликати з України найближчих помічників В. Гренера — майорів Г. Гассе та В. Яноша.

Зрозуміло, що після повернення до Києва В. Гренер не став одягати парадний мундир і просити аудієнції у П. Скоропадського. Навпаки, гетьман консультувався з генералом щодо можливого виведення німецьких військ після закінчення війни, і той порадив офіційно звернутися до Берліна з проханням їх залишити. В. Гренер активно зайнявся проблемами українізації гетьманського уряду. Змушений був особисто вести тривалі перемовини з В. Винниченком, намагаючись погамувати його вимоги повної відставки кабінету Ф. Лизогуба. Доручив радникові Г. Берхему й генконсулові Е. Тілю в контакт з гетьманом формувати уряд. Наприкінці жовтня В. Гренер був призначений першим генерал-квартирмейстером генштабу замість Е. Людендорфа. Він тепло попрощався зі П. Скоропадським і виїхав на Батьківщину, де на нього чекала важка місія провести капітуляцію німецької армії та вмовити імператора Вільгельма II зректися престолу [44, с. 140—183; 45, с. 144—189].

Щодо тверджень Б. Стеллецького про кардинальні зміни у ставленні до П. Скоропадського представників Німеччини після візиту, то вони виявилися суцільним міфом. І водночас свідченням необхідності критичного підходу до мемуарів тогочасних діячів (включаючи генерала Б. Стеллецького), в яких правдиві та унікальні відомості тісно переплелися з численними неточностями, а то й вигадками.

* * *

Російський офіцер, який волею обставин пішов на службу Українській Державі, Б. Стеллецький обіймав найвищу посаду в гетьманській адміністрації, був утаємничений у складні перипетії палацового життя, однак залишався ідейним монархістом і не поділяв поглядів П. Скоропадського на розбудову новітнього гетьманату. Весь пафос його мемуарів спрямований на доведення того, що української державності «не було, немає й бути не може». Цій меті підпорядковані розлогі екскурси в минуле «хохлів» і «москалів», твердження про їх мирне співжиття, визначену природою «невіддільність» цих народів. Панування росіян автор пояснював ледачою вдачею «хохлів», на відміну від працелюбних «москалів», а утиски української мови й культури творилися не царями та їхніми міністрами, а лихим петербурзьким чиновництвом.

Автор мемуарів переконаний, що при потуранні Тимчасового уряду «група українців» захопила владу в «Південно-Західному краї». Він послідовно відмовлявся називати, а отже й визнавати Україну як державу. Поняття «Україна» брав у лапки (або писав «так звана Україна», «територія Південно-Західного краю Росії»), уникав термінів «Центральна Рада», «УНР».

Політичні сили, які «захопили владу» «в частині колишньої Російської імперії» завдяки згаданому «потуранню» Тимчасового уряду, Б. Стеллецький називав «соціалістами-революціонерами», очевидно маючи на увазі ідейні соціалі-

лістичні погляди, а не формальну партійність. Жодної з українських партій періоду 1917 — початку 1918 рр. він не згадав.

Значне місце в мемуарах займають характеристики й оцінки провідних діячів «соціал-революційної організації» — С. Петлюри, М. Грушевського, В. Винниченка, В. Голубовича. При цьому автор демонструє елементарну необізнаність з їхніми біографіями, примітивізує спонукальні мотиви революційної боротьби та дійсну роль у тогочасних подіях. У життєписах українських діячів вишукував факти, які надавали б негативу цим постатям.

Спогади вкрай далекі від задекларованих у вступі заповнень «точно й об'єктивно давати характеристику», «передавати події з фотографічною точністю», «викладати лише те, чому був свідком». Хронологія порушується, біографічні дані переплутані, окремі прізвища викривлені. Примітною рисою стали суб'єктивні, а нерідко й контрверсійні оцінки історичних явищ та фігур.

Загалом спогади Б. Стеллецького як джерело з історії України революційної доби 1917 — початку 1918 рр. характеризуються одновекторною візією минулих і тогочасних подій, детермінованою політичною позицією автора — російського шовініста, українофоба, який не допускав найменшої можливості існування «України» як держави.

Відзначимо, що антиукраїнським інвективам столітньої давнини, що вийшли з-під пера Б. Стеллецького, співзвучні твердження нинішнього новоявленого верховного кремлівського «історика», російських пропагандистів і «науковців» про «історичну єдність» росіян та українців, про «споконвічну відсутність» української державності, про «російські історичні території» тощо. Все це використовується для обґрунтування повномасштабної війни проти України, загарбницької політики, геноциду української нації.

За всіх хиб мемуарів Б. Стеллецького, обумовлених його ідейно-політичними поглядами, зокрема щодо історичного минулого України, національних політичних сил та їхніх лідерів, вони залишаються цікавим історичним джерелом, що містить чимало цінних свідчень про функціонування гетьманських адміністрацій, уряду, палацу, про стиль правління очільника держави, про побут його родини.

Грунтовне наукове вивчення тематики Української революції 1917—1921 рр., динамічна актуалізація джерельної бази, що включає широкий спектр праць мемуарного характеру, дають дослідникам можливість вдумливого підходу до використання спогадів тогочасних діячів, зокрема генерала Б. Стеллецького, фахової верифікації викладених у них фактичних даних та оціночних суджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Kalakura, Ya. *Ukrainske istorychne dzhereloznavstvo: tradytsii i suchasnist. Konstany.* 1996. 2 (5): 31-34 [in Ukrainian].
[Калакура Я. Українське історичне джерелознавство: традиції і сучасність. *Константи.* 1996. № 2 (5). С. 31—34].
2. Makarchuk, S. *Pysemni dzherela z istorii Ukrainy.* Lviv, 1999 [in Ukrainian].
[Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів, 1999. 352 с.].

3. Pavlenko, S. Do pytannia pro periodyzatsiiu istoriohrafii ukrainskoho dzhereloznavstva. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka: Istoriiia*. 2001. 54: 17-18 [in Ukrainian].
[Павленко С. До питання про періодизацію історіографії українського джерелознавства. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Історія*. Вип. 54. Київ, 2001. С. 17—18].
4. Kalakura, Ya.S. (Eds.). *Istorychne dzhereloznavstvo: Pidruchnyk*. Kyiv: Lybid, 2002 [in Ukrainian].
[Історичне джерелознавство: Підручник. Я.С. Калакура (кер. авт. кол.), І.Н. Войцеховська, Б.І. Корольов та ін. Київ: Либідь, 2002. 488 с.].
5. Vynnychenko, V. *Vidrodzhennia natsii*. Kyiv; Vienna, 1920. I—III [in Ukrainian].
[Винниченко В. Відродження нації. Київ; Відень, 1920. Ч. I. 348 с.; Ч. II. 328 с.; Ч. III. 535 с.].
6. Halahan, M. *Z moikh spomyniv... 1880-ti — 1920-ti*. Kyiv, 2005 [in Ukrainian].
[Галаган М. З моїх споминів... 1880-ті — 1920-ті. Київ, 2005. 655 с.].
7. Bilokin, S. (Ed.). *Hrushevskiyi M. Spomynu*. Kyiv. 1989. № 8-11 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Спомини. Підгот. тексту та прим. С. Білоконя. Київ. 1989. № 8—11].
8. Doroshenko, D. *Moi spomynu pro nedavnie mynule (1914—1920 rr.)*. Kyiv, 2007 [in Ukrainian].
[Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914—1920 рр.). Київ: Темпора, 2007. 632 с.].
9. Mazepa, I. *Tvorena derzhava (Borotba 1919 r.)*. Spohady. *Zbirnyk pam'iaty Symona Petliury (1879—1926)*. Kyiv, 1992. 16-75 [in Ukrainian].
[Мазепа І. Творена держава (Боротьба 1919 р.). Спогади. *Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879—1926)*. Київ, 1992. С. 16—75].
10. Kapustianskyi, M. *Pokhid ukrainskykh armii na Kyiv — Odesu v 1919 r.* Kyiv, 2004 [in Ukrainian].
[Капустянський М. Похід українських армій на Київ — Одесу в 1919 р. Київ, 2004. 267 с.].
11. Makhno, N. *Vospominaniya, materialy i dokumenty*. Kiev, 1991 [in Russian].
[Махно Н. Воспоминания, материалы и документы. Киев, 1991. 192 с.].
12. Omelianovych-Pavlenko, M. *Spohady komandarma (1917—1920)*. Kyiv, 2007 [in Ukrainian].
[Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917—1920). Київ, 2007. 608 с.].
13. Petriv, V. *Viiskovo-istorychni pratsi*. Spomynu. Kyiv, 2002 [in Ukrainian].
[Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини. Київ, 2002. 608 с.].
14. Tiutiunnyk, Yu. *Vid "Dviiky" do HPU: Dokumenty i materialy*. Kyiv, 2011 [in Ukrainian].
[Тютюнник Ю. Від «Двійки» до ГПУ: Документи і матеріали. Київ, 2011. 606 с.].
15. Yelovskyykh, U. *Zahalnoteoretichni pytannia vuvchennia memuariv yak istorychnoho dzherela: istoriohrafiiia problemy*. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*. 2006. 13: 152-161 [in Ukrainian].
[Єловських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Вип. 13. Київ, 2006. С. 152—161].
16. Liubovets, N. *Vuvchennia memuariv yak istorychnoho i biohrafichnoho dzherela: do istoriohrafii problemy*. *Ukrainska biohrafistyka*. 2010. 7: 66-104 [in Ukrainian].
[Любовець Н. Вивчення мемуарів як історичного і біографічного джерела: до історіографії проблеми. *Українська біографістика*. Вип. 7. Київ, 2010. С. 66—104].
17. Melnychenko, V. *Podii Ukrainskoi revoliutsii 1917—1921 rr. na Cherkashchyni v memuarakh derzhavnykh i viiskovykh diiachiv*. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Istorychni nauky*. 2017. 1: 31-39 [in Ukrainian].

- [Мельниченко В. Події Української революції 1917—1921 рр. на Черкащині в мемуарах державних і військових діячів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Іст. науки*. Вип. 1. Черкаси, 2017. С. 31—39].
18. Parkhomenko, V. Мемуарні свідчення про події 1917—1921 рр. в радянській Україні: до загальної характеристики. *Наукowyi visnyk MNU im. V.O. Sukhomlyns'koho. Seriia: Istorychni nauky*. 2014. 3.37 (105): 148-153 [in Ukrainian].
[Пархоменко В. Мемуарні свідчення про події 1917—1921 рр. в радянській Україні: до загальної характеристики. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Серія: Історичні науки*. Вип. 3.37 (105). Миколаїв, 2014. С. 148—153].
  19. Rurik, R.Ya. Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917—1921 рр. *Problemy vyvchennia istorii Ukrainy 1917-1921 rr.* 2009. 4: 31-58 [in Ukrainian].
[Пиріг Р.Я. Мемуари сучасників як джерело з історії Української революції 1917—1921 рр. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917—1921 рр.* Вип. 4. Київ, 2009. С. 31—58].
  20. Sychevskiy, A. Мемуари як ехо-документи: векторы автобіографічної нарації, засади використання та інтерпретації. *Intermarum: istoriia, polityka, kultura*. 2023. 13: 243-264 [in Ukrainian].
[Сичевський А. Мемуари як ехо-документи: вектори автобіографічної нарації, засади використання та інтерпретація. *Інтермарум: історія, політика, культура*. Вип. 13. Житомир, 2023. С. 243—264].
  21. Auerbakh, V. V Ukraine: Revolyutsionnoe obshchestvo po lichnym vospominaniyam. *Arkhiv russkoy revolyutsii*. 1924. 16: 49-99 [in Russian].
[Ауэрбах В. В Украине: Революционное общество по личным воспоминаниям. *Архив русской революции*. Т. 16. Берлин, 1924. С. 49—99].
  22. Mogilyanskiy, N. Tragediya Ukrainy (Iz perezhitogo v Kieve v 1918 g.). *Arkhiv russkoy revolyutsii*. 1923. 11: 74-105 [in Russian].
[Могилянський Н. Трагедія України (Із пережитого в Києві в 1918 г.). *Архив русской революции*. Т. 11. Берлин, 1923. С. 74—105].
  23. Chubinskij, M. Na Donu (Iz vospominanij ober-prokurora). *Donskaya letopis*. 1924. 3 [in Russian].
[Чубинський М. На Дону (Із wspomинаний обер-прокурора). *Донская летопись*. 1924. № 3].
  24. Babka, L., Koprshivova, A. & Petrusheva, L. (Comps.). Russkij zagranichnyj istoricheskij arkhiv v Prage — dokumentatsiya. Praha, 2011 [in Russian].
[Русский заграничный исторический архив в Праге — документация. Сост.: Л. Бабка, А. Копршилова, Л. Петрушева. Прага, 2011. 564 с.].
  25. Ivantsova, O.K. (Ed., comp.). Getman P.P. Skoropadskii. Ukraina na perelome. 1918 god.: Sb. dok. Moscow, 2014 [in Russian].
[Гетман П.П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год: Сб. док. Отв. ред. и отв. сост. О.К. Иванцова. Москва, 2014. 1087 с.].
  26. Ijlin, A. & Steletskij, G. Eshche raz pro rod shostakovskikh Stelletsikh. *Histarychnaia brama: Histryko-kraiaznavchy chasopis*. 2018. 1 (29): 84-101 [in Russian].
[Ильин А., Стелецкий Г. Ещё раз про род шостаковских Стеллецких. *Гістарычная брама. Гістарыко-краязнаўчы часопіс*. 2018. № 1 (29). С. 84—101].
  27. Hai-Nyzhnyk, P. Borys Stellets'kiy — nachalnyk holovnoi kvartyry ta vlasnoho shtabu hetmana P. Skoropadskoho. *Natsionalna ta istorychna pamiat*. 7: Spetsvypusk "Pavlo Skoropadskiy — ostannii hetman Ukrainy (do 140-richchia vid dnia narodzhennia)". 2013. 175-183 [in Ukrainian].

- [Гай-Нижник П. Борис Стеллецький — начальник головної квартири та власного штабу гетьмана П. Скоропадського. *Національна та історична пам'ять*. Вип. 7. Спецвипуск «Павло Скоропадський — останній гетьман України (до 140-річчя від дня народження)». Київ, 2013. С. 175—183].
28. Hai-Nyzhnyk, P. Nachalnyky osobystoho shtabu hetmana P. Skoropadskoho. *Viiskovo-istorychnyi almanakh*. 2010. 2: 45-56 [in Ukrainian].
[Гай-Нижник П. Начальники особистого штабу гетьмана П. Скоропадського. *Виіськово-історичний альманах*. Вип. 2. Київ, 2010. С. 45—56].
29. Hai-Nyzhnyk, P. Pavlo Skoropadskyi i vlasnyi shtab hetmana vsiiei Ukrainy: borotba za vladu i derzhavnist. Kyiv, 2019 [in Ukrainian].
[Гай-Нижник П. Павло Скоропадський і власний штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. Київ, 2019. 626 с.].
30. Kaliberda, Yu. Viiskova memuarystyka yak dzherelo vuvchennia istorii ukrainskykh viiskovykh formuvan 1917—1921 rr. (*Candidate's thesis*). Kyiv, 2003. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000533> [in Ukrainian].
[Каліберда Ю. Військова мемуаристика як джерело вивчення історії українських військових формувань 1917—1921 рр.: дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2003. 183 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0404U000533>].
31. Kaliberda, Yu. Viiskova memuarystyka yak dzherelo doslidzhennia viiskovoi polityky Ukrainskoi derzhavy doby hetmanatu Pavla Skoropadskoho. *Voienna istoriia*. 2002. 5-6: 85-93 [in Ukrainian].
[Каліберда Ю. Військова мемуаристика як джерело дослідження військової політики Української держави доби гетьманату Павла Скоропадського. *Воєнна історія*. Вип. 5-6. Київ, 2002. С. 85—93].
32. Fedorova, L. Stellets'kyi Borys Semenovich — malovidomyi diiach pamiatkookhoronnoho rukhu v Ukraini. *Kraieznnavstvo*. 2011. 2: 263-274 [in Ukrainian].
[Федорова Л. Стеллецький Борис Семенович — маловідомий діяч пам'яткоохоронного руху в Україні. *Краєзнавство*. Вип. 2. Київ, 2011. С. 263—274].
33. Lytvyn, M. & Naumenko, K. Stellets'kyi Borys Semenovich. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. T. 9. Kyiv, 2012. 844-845 [in Ukrainian].
[Литвин М., Науменко К. Стеллецький Борис Семенович. *Енциклопедія історії України*. Т. 9. Київ, 2012. С. 844—845].
34. Lytvyn, M. & Naumenko, K. Zbroini syly Ukrainy pershoi polovyny XX st.: Heneraly i admiraly. Lviv; Kharkiv, 2007 [in Ukrainian].
[Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини XX ст.: Генерали і адмірالی. Львів; Харків, 2007. 274 с.].
35. Kucherenko, M. Serhii Hrushevskiy: naukovets, osvitianyn i hromadianyn. *Ukranskyi istoryk*. 2004. 1-2: 33-45 [in Ukrainian].
[Кучеренко М. Сергій Грушевський: науковець, освітянин і громадянин. *Український історик*. 2004. № 1-2. С. 33—45].
36. Pyrih, R. & Telvak, V. Mykhailo Hrushevskiy: zhyttiepys na tli doby. Kherson, 2021 [in Ukrainian].
[Пиріг Р., Тельвак В. Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби. Херсон, 2021. 572 с.].
37. Hrushevskiy, M.S. Cherhova sprava. Shkilna mova. Kolyshnia osvita i teperishnia temnota. Mova panska i muzhytska. Promovyly. *Hrushevskiy M.S. Tvory u 50 t.* T. 3. Lviv, 2005. 382-397 [in Ukrainian].
[Грушевський М.С. Чергова справа. Шкільна мова. Колишня освіта і теперішня темнота. Мова панська і мужицька. Промовили. *Грушевський М.С. Твори у 50 т.* Т. 3. Львів, 2005. С. 382—397].

38. Ostashko, T. Vsevolod Holubovych: portret na politychnomu tli. *Problemy vuvchennia istorii Ukrainської revoliutsii 1917—1921 rr.* 2011. 6: 45-74 [in Ukrainian].
[Осташко Т. Всеволод Голубович: портрет на політичному тлі. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917—1921 рр.* Вип. 6. Київ, 2011. С. 45—74].
39. Bezkhutryi, Yu. Zhurnalistska diialnist Symona Petliury v Peterburzi i Moskvi. *Naukovi zapysky NaUKMA.* T. 182: Istorychni nauky. 2016. 112-126 [in Ukrainian].
[Безхутрий Ю. Журналістська діяльність Симона Петлюри в Петербурзі і Москві. *Наукові записки НаУКМА.* Т. 182: Історичні науки. Київ, 2016. С. 112—126].
40. Dornik, V. & Karner, S. (Comps.). Okupatsiia Ukrainy 1918 roku: istorychnyi kontekst, stan doslidzhennia, ekonomichni ta sotsialni naslidky (Mat. mizhnar. nauk. konf.). Chervnivtsi, 2009 [in Ukrainian].
[Окупація України 1918 року: історичний контекст, стан дослідження, економічні та соціальні наслідки (Матеріали міжнародної наукової конференції). Упоряд. В. Дорнік, С. Карнер. Пер. з нім. Чернівці, 2009. 204 с.].
41. Dornik, V. (Comp.). Ukraina mizh samovuznachenniam ta okupatsiieiu: 1917—1922 rr. Kyiv, 2015 [in Ukrainian].
[Україна між самовизначенням та окупацією: 1917—1922 рр. Упоряд. В. Дорнік та ін. Пер. з нім. Наук. ред. Р. Пиріг. Київ, 2015. 512 с.].
42. Sorokina, V., Kirzhaev, S. (Comps.). Vernadskij V. Dnevniky 1917—1921. Kyiv, 1994 [in Russian].
[Вернадский В. Дневники 1917—1921. Сост. М. Сорокина, С. Киржаев. Киев: Наукова думка, 1994. 270 с.].
43. Groener, W. Lebenserinnerung. Jugend. Generalstab. Weltkrieg. Gottingen, 1957. 400 S.
44. Pyrih, R. Heneral Vilhelm Hrener — nachalnyk shtabu Oberkomando. *Vidnosyny Ukrainy i Tsentralnykh derzhav: netypova okupatsiia 1918 r.* Kyiv, 2018. 140-183 [in Ukrainian].
[Пиріг Р. Генерал Вільгельм Гренер — начальник штабу Оберкомандо. *Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 р.* Київ: Ін-т історії України НАН України, 2018. С. 140—183].
45. Pyrih, R. Heneral Vilhelm Hrener — nachalnyk shtabu armiiskoi hrupy “Kyiv”. *Vidnosyny Ukrainy i Tsentralnykh derzhav: netypova okupatsiia 1918 r.* Kyiv, 2018. 144-189 [in Ukrainian].
[Пиріг Р. Генерал Вільгельм Гренер — начальник штабу армійської групи «Київ». *Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 р.* Київ: Ін-т історії України НАН України, 2018. С. 144—189].

Надійшла / Received 10.05.2025

Ruslan PYRIH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,

Chief Research Fellow,

Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ruslan_pyrih@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6232-210X>

MEMOIRS OF B. STELLETISKYI THE CHIEF
OF STAFF OF HETMAN PAVLO SKOROPADSKYI AS A HISTORICAL
SOURCE: AN ATTEMPT AT MODERN VERIFICATION

The purpose is to analyze the text of the memoirs of General B. Stelletsnyi to determine the reliability of the factual materials presented in them, assessments of historical events and figures. **The methodological basis** is based on the principles of historicism, impartiality. Methods of logical, textological, comparative analysis, as well as problem-chronological, personification analysis are used. **The novelty** is determined by the first attempt in Ukrainian source studies to verify the memoirs of one of the highest officials of the Hetman's administration in June — October 1918. The memoir highlights the memoirist's vision of the historical fate of Ukrainians, their relations with Russians, events in the Ukrainian lands after the collapse of the Russian Empire, and assessments of leading figures of the revolutionary era. **Conclusions.** The author of the memoirs, based on his monarchist views, proves the *Khokhol's* immanent statelessness, the regularity of the domination of the *Moskals* over them, and avoids the terms *Ukraine*, *Central Rada*, *UPR*, and *Ukrainians*. It simplifies their struggle to create their state, presents political portraits of the leaders of the Ukrainian Revolution in a rather subjective and contradictory manner, and believes that they will go down in Russian history as *separatists* and *destroyers of the state*. The analysis shows that the use of B. Stelletsnyi's memoirs as a historical source requires a thoughtful approach and the indispensable verification of the facts and value judgments.

Keywords: *B. Stelletsnyi, Socialist-Revolutionaries, Provisional Government, P. Skoropadskyi, S. Petliura, M. Hrushevskyi, V. Vynnychenko.*